

ผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองด้านการเข้าถึงและครอบครอง สินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองขอนแก่น

Urbanization Impact toward Capital Assets Accession and Holding of Labor Households in Khon Kaen Peri - Urban

กฤษดา ปัจจำเนย์¹
ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์²

Kritsada Phatchaney
Thanapauge Chamaratana

บทคัดย่อ

خانเมืองขอนแก่นมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากปรากฏการณ์การกลายเป็นเมืองที่คืบคลานสู่พื้นที่ خانเมือง ทำให้ครัวเรือนแรงงาน خانเมืองได้รับผลกระทบทางด้านการเข้าถึงและการครอบครองทรัพยากรในการดำรงชีพเป็นอย่างยิ่ง งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองในด้านการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองขอนแก่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีหน่วยวิเคราะห์ระดับครัวเรือน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกครัวเรือนแรงงาน خانเมือง 15 ครัวเรือน และการสนทนากลุ่มย่อย ตลอดจนใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม พื้นที่ในการศึกษาวิจัยคือ บ้านเป็ด บ้านเลิงเปือย บ้านสำราญ อำเภอมืองขอนแก่น วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีวิเคราะห์เนื้อหาผ่านโปรแกรม ATLAS.ti

ผลการวิจัยพบว่า การขยายตัวของเมืองขอนแก่นในพื้นที่ خانเมืองมีลักษณะการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ 1) การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของพื้นที่ خانเมือง ได้แก่ ถนน ที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และตลาด 2) การเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรมเมือง ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากที่ดิน อาชีพที่หลากหลาย การบริโภคและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ในชุมชน ปრაการการการการกลายเป็นเมืองดังกล่าวส่งผลกระทบต่อกรเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น ได้แก่ ทุนทางวัตถุ ทุนทางการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบวกและด้านลบ

คำสำคัญ : สินทรัพย์ทุน การเข้าถึงและการครอบครอง ครัวเรือนแรงงาน ชานเมือง

Abstract

Khon Kaen peri-urban was rapidly changed by the urbanization phenomenon. While the urban area has been expanded to the peri-urban area, the labor households in Khon Kaen peri-urban were problematic from accession and holding of capital assets. This research aims to study the impacts of the livelihood resource of the households in Khon Kaen peri-urban. The methodology adopted qualitative research with household level as the unit of analysis. The research instruments were interview guidelines, in-depth interview with fifteen labor households who have multiple occupations, focus group discussion, and participatory and non-participatory observations. There were three study sites in Khon Kaen peri-urban area : Ban Pet, Ban Loeng Pueai and Ban Sam Ran. Contents were analysed with the ATLAS.ti. program.

The results indicated two types of peri-urban area expansion; (1) physical change such as roads, housing, industrial factories and markets and (2) livelihood and activity change such as land use, various occupations, high consumption and community relationships. These expansion impacts of urbanization toward capital assets accession and holding were clarified into five aspects; physical capital, financial capital, human capital, natural capital and social capital. The urbanization that began to affect Labor Households

in Khon Kaen Peri-Urban and impacted in both positive and negative ways.

Keywords : Capital Assets, Accession and Holding, Labor Households, Peri-Urban.

บทนำ

การกลายเป็นเมือง (Urbanization) เริ่มต้นอย่างชัดเจนในทศวรรษที่ 20 และ 21 เนื่องจากการเคลื่อนย้ายของประชากรมีการเข้ามาอยู่ในเมืองเพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดนิ่ง ประชากรเข้ามาอาศัยในเมืองเพื่อมองหาโอกาสที่ดีของคุณภาพชีวิต ทำให้เกิดผลกระทบทางด้านความเป็นอยู่และการทำงาน (Zhang, 2016) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนามีแนวโน้มการกลายเป็นเมืองที่สูงขึ้น ในอนาคตปี 2050 ประเทศที่กำลังพัฒนาจะมีการขยายตัวของประชากรที่เข้าสู่เมืองคิดเป็นร้อยละ 57 (United Nations, 2015) โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศไทย เป็นต้น ซึ่งประเทศที่กำลังพัฒนาเหล่านี้ต่างได้รับผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองเช่นเดียวกัน โดยการกลายเป็นเมืองช่วยสร้างโอกาสและความท้าทายไม่เพียงแต่กับประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองหรือผู้บริหารเมืองเท่านั้น หากแต่อย่างยิ่งส่งผลกระทบต่อความเปราะบางของผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตชานเมืองด้วยเช่นกัน (ชญาณิช กฤตสุทธาชีวะ, 2556) ปრაกฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ทิศทางการพัฒนาเมืองของขอนแก่น ได้รับการผลักดันให้เป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านการคมนาคม ทางด้านการศึกษา ทางด้านเศรษฐกิจ และสาธารณสุข เห็นได้จากการลงทุนของโรงงานอุตสาหกรรมรอบเมืองขอนแก่น เนื่องจากเมืองขอนแก่นมีศักยภาพด้านฐานที่ตั้งเหมาะสม โอกาสเสี่ยงด้านภัยพิบัติเป็นไปได้น้อย ทำให้เกิดปรากฏการณ์การกลายเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2556)

ก่อนปี ค.ศ. 1950 มากกว่าสองในสามของประชากรทั่วโลกอาศัยอยู่ในชนบทเป็นหลัก คิดเป็นร้อยละ 70 แต่ทว่าประชากรในชนบทเริ่มย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเพิ่มมากขึ้น ทำให้ในปี ค.ศ. 2010 และปี ค.ศ. 2030 ประชากรโลกอาศัยอยู่ในพื้นที่เมือง

ร้อยละ 60 และ 70 ตามลำดับ และในปี ค.ศ. 2050 จะมีประชากรอยู่ในเมืองคิดเป็นร้อยละ 80 ทั่วโลก (United Nations, 2015) สำหรับทวีปเอเชียช่วงปี ค.ศ. 1950 มีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองทั้งหมด 232 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 17 ต่อมาปี ค.ศ. 2005 มีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีจำนวนประชากรเมืองทั้งหมด 1,562 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 40 ซึ่งมีแนวโน้มส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรเพิ่มขึ้นในปี ค.ศ. 2030 เป็น 2,664 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 55 ของประชากรทั้งหมดในทวีปเอเชีย (Roberts and Kanaley, 2006) ที่ผ่านมามหานครเอเชียมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจนในด้านประชากร ทำให้สามารถมองเห็นภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมือง มีแนวโน้มการกลายเป็นเมืองในชานเมืองที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในประเทศที่สำคัญ (UN-Habitat, 2012) สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงปี ค.ศ. 1950 มีประชากรอาศัยอยู่ในเมืองคิดเป็นร้อยละ 15.5 ของประชากรทั้งหมด ต่อมาปี ค.ศ. 2010 มีประชากรอาศัยในเมืองเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 41.8 หรือประมาณ 250 ล้านคน และในอนาคตปี ค.ศ. 2025 ประชากรที่อยู่ในเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 50.0 เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด 11 ประเทศ มีความเป็นเมืองในปัจจุบันนี้คิดรวมกันเป็นร้อยละ 41.8 ส่วนประเทศไทยมีความเป็นเมืองคิดเป็นร้อยละ 34.0 อยู่ลำดับที่ 6 ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Sheng, 2013)

ประเทศไทย ช่วงปี พ.ศ. 2513 ได้นำทฤษฎีการพัฒนาเมืองศูนย์กลางระดับรองจากกรุงเทพมหานคร (Secondary Growth Pole) เข้ามาใช้เป็นนโยบายการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นการกระจายรายได้ และสร้างความเจริญก้าวหน้าไปสู่ภูมิภาคของประเทศไทย เริ่มพัฒนานาณิคอุตสาหกรรมในเมืองของภูมิภาคให้กลายเป็นศูนย์กลางของการสร้างรายได้ สร้างระบบเศรษฐกิจ การบริการ มีการพัฒนาพื้นที่ชนบทโดยรอบมากขึ้น ซึ่งเมืองศูนย์กลางระดับรองที่มีการกระจายความเจริญเติบโตในช่วงนั้น ได้แก่ ขอนแก่น เชียงใหม่ นครราชสีมา หาดใหญ่ สงขลา และชลบุรี (Phuttharak, 2015)

เมืองขอนแก่นมีปัจจัยขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของความเป็นเมืองจากการกลายเป็นเมืองสู่พื้นที่ชนบท ซึ่งดึงดูดแรงงานเข้ามาทำงานในเมืองขอนแก่น ส่งผลกระทบด้านบวกเพิ่มมากขึ้นต่อ “ครัวเรือนแรงงาน” ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น ได้แก่

รายได้ การให้บริการด้านสุขภาพ โอกาสในการมีงานทำของสตรี การมีส่วนร่วมของสตรี ในการตัดสินใจภายในครอบครัว การเพิ่มโอกาสทางการศึกษา และโอกาสในการมีงานทำ ที่หลากหลาย ครัวเรือนในพื้นที่ชานเมืองมีทัศนคติเชิงบวกต่อความเป็นเมืองในด้าน การบริหารจัดการท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการกลายเป็นเมืองในพื้นที่ชานเมือง (Peri - Urban Area) เมืองขอนแก่นยังส่งผลกระทบต่อครัวเรือนทางด้านลบ (Thongyou, Sosamphanh, Chamaratana, & Phongsiri, 2014) หากแต่คว่ายังพบปัญหาทางด้านลบ ที่ส่งผลต่อความเปราะบางของครัวเรือนชานเมือง ได้แก่ ด้านความไม่ปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน การสูญเสียที่ดินทำกินของผู้อยู่อาศัยเดิม ความขัดแย้ง ความเสี่ยงจากอุบัติเหตุ และคุณภาพของสถานพยาบาลในพื้นที่อยู่ในระดับต่ำ รวมไปถึงการเข้าถึงและครอบครอง สินทรัพย์ในการยังชีพของครัวเรือนแรงงาน (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร, 2558)

จากปรากฏการณ์ที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยสนใจศึกษาปรากฏการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการกลายเป็นเมืองที่ส่งผลต่อวิถียังชีพ การเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ของ ครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น เพื่อทำความเข้าใจลักษณะการกลายเป็นเมือง ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นที่ส่งผลต่อวิถียังชีพในการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ ของครัวเรือน ได้แก่ ทุนทางวัตถุ ทุนทางการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ซึ่งข้อค้นพบเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อครัวเรือน แรงงานชานเมืองสามารถใช้ในวิธีการยังชีพอย่างยั่งยืน และการรับมือจากสถานการณ์ การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ทั้งในด้านนโยบายของภาครัฐ และระดับครัวเรือน ต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองด้านการเข้าถึงและครอบครอง สินทรัพย์ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น

การพัฒนากรอบแนวคิดการวิจัย

ในการพัฒนากรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดสำคัญสองประการ คือ การกลายเป็นเมือง (Urbanization) โดยอธิบายภายใต้กรอบ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชานเมือง และแนวคิดวิถียังชีพ (Livelihood) โดยอธิบายภายใต้กรอบการเข้าถึงและการครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงานชานเมือง โดยมียรายละเอียดดังนี้

กระบวนการกลายเป็นเมืองนั้นมีพื้นฐานความคิดและรับอิทธิพลจากแนวคิดความทันสมัย (Modernization) ที่มีผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพื้นที่สู่การกลายเป็นเมือง ตามแบบฉบับการพัฒนาประเทศของชาติตะวันตก กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) สามารถเกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ โดยระยะแรกการกลายเป็นเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่เมืองเอกนคร หรือเมืองหลักของประเทศ หลังจากนั้นการกลายเป็นเมืองจะเริ่มขยายสู่เมืองระดับรองและเมืองอื่นๆ (ปฐม ทรัพย์เจริญ, 2553) เมื่อพิจารณาถึงความหมายของ คำว่า “การกลายเป็นเมือง” จากรากฐานแนวคิดได้ชี้ให้เห็นว่า การกลายเป็นเมืองเกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน หากแต่ว่าการกลายเป็นเมืองเริ่มปรากฏชัดเจนมากที่สุดในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาแบบสมัยใหม่ สร้างรูปแบบการพัฒนาที่ทันสมัย โดยที่ส่งผลอย่างต่อเนื่องในพื้นที่เมืองและพื้นที่ชานเมือง สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพยายามสะท้อนความหมายการกลายเป็นเมืองหลากหลายมิติ

สำหรับประเด็นการขยายตัวพื้นที่ชานเมือง Piorr (2011) ได้อธิบายพื้นที่ชานเมืองภายใต้โครงการวิจัย Integrated Project partially funded ในทวีปยุโรปไว้อย่างน่าสนใจ โดยที่ Piorr อธิบายว่า การกำหนดพื้นที่ชานเมืองนั้นจะต้องเป็นพื้นที่โดยรอบตัวเมืองประมาณ 48,000 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาเข้าถึงและเกิดสิ่งก่อสร้างใหม่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ชานเมือง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการตั้งถิ่นฐานระหว่างเมืองกับชนบทที่เชื่อมต่อกันมากขึ้น พื้นที่ชานเมืองมีการสร้างพื้นที่หมู่บ้านแห่งใหม่เข้าไปอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านดั้งเดิม ผลที่ตามมาทำให้

เกิดผลกระทบต่อรูปแบบการใช้ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต นอกจากนี้ในมิติสังคมศาสตร์ ใช้เกณฑ์ การพิจารณาและตีความหมายที่แตกต่างกันออกไปจากนักวิชาการกลุ่มประชากรศาสตร์ ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า “การกลายเป็นเมือง” หมายถึง การเคลื่อนไหวและการเคลื่อนที่ของหน่วยทางสังคมที่เรียบง่ายไปสู่ความซับซ้อนมากขึ้น มีการขยายอาณาบริเวณหรือขยายอาณาเขตออกไปสู่ชุมชนใกล้เคียงกันที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองกับชนบท ส่งผลให้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองในเขตพื้นที่ชานเมือง (Peri-Urban) มีการพัฒนาองค์กรเพื่อจัดตั้งกลุ่มอาชีพและนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการดำรงชีวิตในพื้นที่ (Hawley, 1981 อ้างถึงใน ตารณี บุญชรเทวกุล, 2551)

ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าได้นำลักษณะการขยายตัวของเมืองมาอธิบายการขยายตัวพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงของเมืองด้านกายภาพ ประกอบด้วย ถนน ที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และตลาด การเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรมของพื้นที่ชานเมือง ประกอบด้วย เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน วิถีชีวิต และอาชีพที่หลากหลาย ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง

ในส่วนของแนวคิดวิถียังชีพ (Livelihood) ที่มีการพัฒนามาตั้งแต่ก่อนทศวรรษที่ 1980 ในช่วงนั้นจะมีคำว่า “ทรัพยากร” เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับเก็บเกี่ยวปัจจัยทางการผลิต หรือเป็นสิ่งที่ช่วยในการผลิตและการบริโภค นอกจากนั้นยังมองว่าปัญหาของการพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้นมาจากปัญหาการผลิตที่ขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดส่งผลให้กระบวนการผลิตไม่สมบูรณ์ โดยเรื่องทรัพยากรเป็นแนวคิดที่อยู่ภายใต้แนวคิดวิถียังชีพ พื้นฐานแนวคิดนี้มองการขับเคลื่อนที่ไม่ได้ให้ความสำคัญความยากจนเชิงรายได้ หรือความขาดแคลนในวัตถุดิบหรือทรัพยากร หากแต่จะต้องมองประเด็นความสามารถและโอกาสในการครอบครอง (Having and Controlling) ของทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างไร ช่วงต่อมาในปี 1990 ซึ่งเป็นจุดต่อเนื่องในวงการวิชาการด้านสังคมศาสตร์การพัฒนา (Development Studies) เริ่มมีพัฒนาการหลายกระแสทั้งทางด้านสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง สายมาร์ก ได้ฉีกตัวออกจากแนวทางเชิงโครงสร้างสายนีโอ-มาร์ก ได้ทำการวิเคราะห์การพัฒนาที่เกิดขึ้นโดยเน้นการกระทำการปรับตัวของครัวเรือนชาวนา เข้ามาใช้ศึกษาความซับซ้อนจากผลของการพัฒนาและได้วิเคราะห์การอยู่รอดของชาวนาที่ใช้ทรัพยากรในวิถีการดำรงชีพ และวิเคราะห์รวมไปถึงระดับสถาบัน

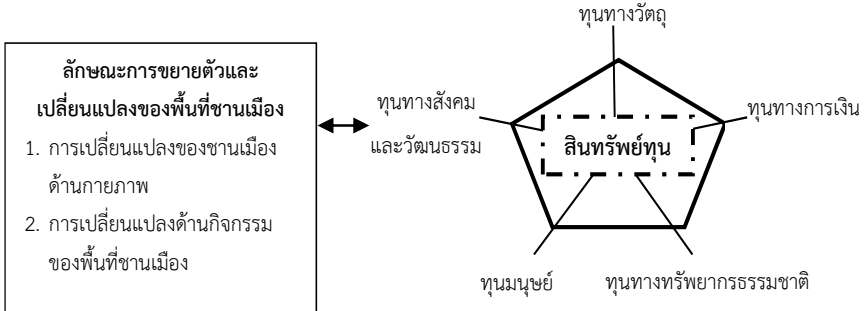
และโครงสร้างที่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2549; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554)

คำว่า “วิถียังชีพ” มิได้หมายถึงเรื่องกิจกรรมที่สร้างรายได้เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการสร้างความสามารถของบุคคลหรือครัวเรือนที่เข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ทุน และแปลงสินทรัพย์เพื่อช่วยในการดำรงชีพให้อยู่รอดได้ การครอบครองในที่นี้หมายถึง การเป็นเจ้าของหรือสามารถเข้าถึงทรัพยากรเหล่านี้ได้ เช่น สิ่งแวดล้อม เงินทุน ทุนกายภาพ ทุนทางสังคม เป็นต้น โดยมองความสัมพันธ์และทำความเข้าใจระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบสังคมเพื่อให้เกิดการยังชีพอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น แบบแผนของการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือครัวเรือน ทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ชนบทธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมของพื้นที่นั้น รวมถึงมีกิจกรรมในการอำนวยความสะดวกเพื่อให้ตอบสนองต่อความจำเป็นของบุคคลและครัวเรือน นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ถึงปัจจัยในสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น น้ำท่วม น้ำแล้ง ถือเป็นความเปราะบาง (Vulnerability) ต่อครัวเรือน และสุดท้ายวิเคราะห์ด้านนโยบาย การสนับสนุนจากภาครัฐ นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่อง การสร้างทุนทางการเมืองที่เป็นอีกสินทรัพย์ทุนที่ช่วยในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2549; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554; คำจันทร์ ปัญญาทอง; 2555; พัฒนพงษ์ ธงหาร, 2558; มนต์ชัย ผ่องศิริ, 2558)

ผู้วิจัยได้พยายามนำแนวคิดนี้มาอธิบายภายใต้กรอบสินทรัพย์ทุนของ Department of International Development (DFID) เพื่อประยุกต์ใช้และทำความเข้าใจครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่นที่สามารถเข้าถึงและครอบครองหลังจากเกิดกระบวนการกลายเป็นเมืองขยายตัวลงสู่พื้นที่ชานเมือง ประกอบด้วย ทุนทางวัตถุ ทุนทางการเงิน ทุนทางมนุษย์ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการกลายเป็นเมือง (DFID, 1999)

จากที่กล่าวมาในข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย โดยมุ่งศึกษา ลักษณะการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นอันเป็นกลไกของการกลายเป็นเมือง ที่มีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงและการครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงานชานเมืองที่สามารถใช้ในการดำรงชีพ ได้แก่ ทุนทางวัตถุ

ทุนทางการเงิน ทุนทางมนุษย์ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) หน่วยวิเคราะห์ในการวิจัย (Unit of Analysis) เป็นระดับครัวเรือน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ หัวหน้าครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น ที่ประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพขึ้นไป ในพื้นที่ บ้านเป็ด บ้านเลิงเปือย บ้านสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection) เริ่มต้นจากการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบทิวติงได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ บทความวิชาการ งานวิจัย ตำรา และวารสารต่างๆ หลังจากนั้นได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลแบบปฐมภูมิ กระบวนการเริ่มต้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยขอหนังสือราชการจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น หลังจากนั้นลงพื้นที่วิจัยเพื่อทำการส่งหนังสือราชการขอความอนุเคราะห์ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลต่อสำนักงานเทศบาล เพื่อติดต่อผู้นำชุมชน โดยการแนะนำของเจ้าหน้าที่เทศบาลซึ่งเป็นรับผิดชอบในพื้นที่ จากนั้นลงพื้นที่ติดต่อผู้นำชุมชนเพื่อการแนะนำตัว อธิบายวัตถุประสงค์การวิจัย และสอบถามข้อมูลบริบทพื้นที่เบื้องต้นเพื่อสอบถามถึง

ครัวเรือนแรงงานที่ประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพขึ้นไป หลังจากนั้นนัดวันสัมภาษณ์ ครัวเรือนแรงงาน เริ่มต้นสร้างความไว้วางใจโดยการแนะนำตัว อธิบายวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ แล้วขออนุญาตผู้ให้ข้อมูล เพื่อทำการสัมภาษณ์ ในกรณีที่หัวหน้าครัวเรือนไม่อยู่ ทำการสัมภาษณ์คนที่มีความน่าเชื่อถือ ตัดสินใจในครัวเรือนรองจากหัวหน้าครัวเรือน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In - Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ หัวหน้าครัวเรือนแรงงานในเมือง จำนวน 15 ครัวเรือน รวมถึงการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ และผู้นำไม่เป็นทางการ ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 3 พื้นที่ นอกจากนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participatory and Non - Participatory Observation) ในส่วนนี้ผู้วิจัยเลือกการสังเกตเพื่อทำความเข้าใจการกลายเป็นเมืองที่ขยายลงสู่พื้นที่ชานเมือง และทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการกลายเป็นเมืองที่ส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงและการครอบครองสินทรัพย์ทุน เพื่อวิธีการยังชีพของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น

การวิเคราะห์ข้อมูล สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในระหว่างที่สัมภาษณ์ และหลังจากการสัมภาษณ์โดยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการวิจัย จากนั้นทำการตรวจสอบข้อมูลว่ามีส่วนไหนบ้างที่ตกหล่นไป โดยทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Categories) ของข้อมูลที่ได้มา ทำการแจกแจงข้อมูลให้เกิดความชัดเจนและง่ายต่อการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์การกลายเป็นเมืองที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชานเมืองและผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรม ATLAS.ti ซึ่งเป็นโปรแกรมช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยสามารถช่วยในการคัดเลือกข้อความสำคัญ (Quotations) และกำหนด (Coding) ของข้อมูลเพื่อให้เข้าใจและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล จากนั้นทำการสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยการรายงานผลใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Analysis Descriptive) เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และสรุปผลการวิจัย (ชาย โพธิ์สิตา, 2547)

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วย 1) ลักษณะการเปลี่ยนของพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น และ 2) ผลกระทบการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น ได้แก่ ทุนทางวัตถุ ทุนทางการเงิน ทุนทางมนุษย์ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคมและวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

ลักษณะการเปลี่ยนของชานเมืองขอนแก่น

1. การเปลี่ยนแปลงของชานเมืองด้านกายภาพ

“ถนน” ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน เริ่มตั้งแต่การสร้างถนนมิตรภาพ (ทางหลวงหมายเลข 2) ตัดผ่านชานเมืองบ้านสำราญในปี พ.ศ. 2507 การสร้างถนนศรีจันทร์และถนนมะลิวัลย์ในพื้นที่ชานเมืองบ้านเป็ด และการสร้างถนนขอนแก่น-ยางตลาด (ทางหลวงหมายเลข 201) ตัดผ่านชานเมืองบ้านเลิงเปือยในปี พ.ศ. 2509 นอกจากนี้พื้นที่ชานเมืองนี้ทั้ง 3 แห่ง ได้มีการสร้างถนนวงแหวนหรือถนนเลี้ยวเมืองขอนแก่น (ทางหลวงหมายเลข 230) โดยมีระยะทางประมาณ 48 กิโลเมตร สร้างทางยกระดับเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับปัญหาจราจร สิ่งเหล่านี้ส่งผลทำให้การขยายตัวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามแนวถนนของพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น ชาวบ้านเลือกที่จะขายที่ดินทำกินของตนเองที่ติดกับถนนให้นายทุนภายนอกพื้นที่เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายและซื้อที่ดินทำงานในบริเวณหมู่บ้านอื่นต่อไป

“ที่อยู่อาศัย” ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง เกิดการสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะที่เป็นอาคารพาณิชย์และหมู่บ้านจัดสรร สำหรับอาคารพาณิชย์มีการสร้างตามแนวถนนหลัก ปรากฏการณ์นี้เห็นได้ชัดเจนจากชานเมืองบ้านเลิงเปือย ในด้านการสร้างหมู่บ้านจัดสรร พบมากที่สุดในพื้นที่ชานเมืองบ้านเป็ด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนความเป็นเมืองที่ขยายตัวลงสู่พื้นที่ชานเมืองได้อย่างชัดเจนและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังสะท้อนจากผู้ใหญ่บ้านบ้านเป็ด เล่าให้ฟังว่า

“...บ้านจัดสรรที่เข้ามาสร้างในพื้นที่หมู่บ้านเราเป็นแห่งแรกก็คือหมู่บ้าน
เดชา ที่ติดกับถนนมะลิวัลย์ นี่แหละคือสิ่งแรกที่สร้างความเป็นเมือง
และคนในเมืองหลังไหลเข้ามาอยู่ในพื้นที่เรามากขึ้น...” (สัมภาษณ์
วันที่ 4 พฤษภาคม 2559)

“โรงงานอุตสาหกรรม และตลาด” ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นเกิดการเปลี่ยนแปลง
ทางด้านกายภาพ พบว่า พื้นที่ชานเมืองบ้านสำราญมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (โรงงานแหวนเดชา) และบริษัทต่างๆ สำหรับตลาดมีลักษณะ
การสร้างห้างสรรพสินค้าชื่อดังตั้งอยู่ตามแนวถนน ดังตัวอย่างเช่น ห้างดุสิต
ร้านไทวัสดุก่อสร้าง และเทสโก้โลตัส นอกจากนี้พื้นที่ชานเมืองได้จัดตั้งตลาดเพื่อสร้างเป็น
พื้นที่ทางเศรษฐกิจของคนในพื้นที่ให้สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ คือ ตลาดบ้านสำราญ
ตลาดบ้านคำไฮ และถนนคนเดินบ้านเลิงเปือย

2. การเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรมของพื้นที่ชานเมือง

“เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน” จากการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ
จากที่กล่าวมาข้างต้น ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์จากที่ดินของพื้นที่
ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง โดยพบว่า การใช้ประโยชน์จากที่ดินของครัวเรือนแรงงาน
ชานเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ที่ใช้ที่ดินเฉพาะการทำเกษตร เลี้ยงสัตว์ และ
เป็นพื้นที่สาธารณะของคนในชุมชนหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่ทว่าในปัจจุบันราคาที่ดิน
ในพื้นที่ชานเมืองสูงขึ้นชาวบ้านแบ่งขายที่ดินให้นายทุนจากเมืองขอนแก่น ใช้ที่ดินสำหรับ
สร้างหมู่บ้านจัดสรร และใช้สำหรับการเก็งกำไร ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับที่ดินเริ่มสูญหาย
ไปจากเดิมเนื่องจากการสูญเสียที่ดินทำกิน

“วิถีชีวิต” ในพื้นที่ชานเมืองทั้ง 3 แห่งนั้น เมื่อทำการพิจารณาถึงด้านกิจกรรม
ของคนชานเมืองเริ่มทำให้ความสัมพันธ์วิถีชีวิตของคนในพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลง
ไปจากเดิม กล่าวคือ วิถีชีวิตมีความเร่งรีบในการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ในชุมชน
ที่ลดน้อยลงไปเนื่องจากประชากรแฝงที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ชานเมือง ในด้านการอยู่การกินของ
คนในพื้นที่ชานเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไปในด้านความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตที่เพิ่มขึ้น

หากแต่จะต้องแลกมาซึ่งค่าใช้จ่ายในการอุปโภค บริโภคเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน

“อาชีพที่หลากหลาย” ในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง พบว่า มีกิจกรรมการจ้างงานเพิ่มขึ้นและครัวเรือนแรงงานในพื้นที่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น ซึ่งในอดีตที่ผ่านมามีการประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียว แต่ทว่าในปัจจุบันมีแรงงานเข้าไปเย้นกลับของแรงงานเลือกที่จะเดินทางเข้าไปทำงานในเขตเมืองขอนแก่น และเปิดโอกาสทางเลือกอาชีพเพิ่มขึ้น อาชีพส่วนใหญ่ที่พบในเขตชานเมืองที่ทำงานเข้าไปเย้นกลับ คือ ลูกจ้างบริษัท รับจ้างทั่วไป ก่อสร้าง งานบริการ และรับราชการ

ผลกระทบการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น

การพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ของครัวเรือนแรงงานชานเมือง ได้วิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดของ Department of International Development (DFID) ได้ให้ความสำคัญต่อครัวเรือนที่เป็นกลุ่มเปราะบาง ในที่นี้ครัวเรือนแรงงานชานเมืองมีความเปราะบางทั้งด้านกายภาพและด้านกิจกรรมเมืองที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต (DFID, 1999)

1. **ทุนทางวัตถุ** ได้รับผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองที่ขยายตัวลงสู่พื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง ส่งผลทำให้ “จำนวนที่ดิน” ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองมีการถือครองที่ดินทำกินมากที่สุดเพียงแค่ 9 ไร่เท่านั้นจาก 15 ครัวเรือนที่ทำการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับทำนา เนื่องจากไม่มีคลองชลประทานเพื่อใช้ในการเกษตร ถึงแม้ว่าชานเมืองบ้านเลิงเปือย (หนึ่งในพื้นที่ศึกษา) จะมีคลองชลประทานเข้าถึงก็ตาม แต่ทว่าคลองชลประทานชำรุดทำให้ครัวเรือนไม่สามารถใช้น้ำได้ เพื่อทำการเกษตรได้ นอกจากนี้ครัวเรือนแรงงานบางรายได้ขายที่ดินทำกินให้กับนายทุนในเมืองขอนแก่น หลังจากนั้นครัวเรือนแรงงานขอเช่าที่ดินทำกินเพื่อประกอบอาชีพ ดังสะท้อนจากคำกล่าวของ นายชัชวาล (นามสมมติ) อายุ 64 ปี เล่าให้ฟังว่า

“...ญาติพี่น้องในครอบครัวก็แบ่งที่ดินที่เป็นที่ดินมรดกตกทอดขายแล้วนำเงินมาแบ่งกันในเครือญาติของตนเอง คนส่วนใหญ่ที่มาซื้อที่ดินในหมู่บ้านก็จะเป็นคนจีนเมืองขอนแก่นทุกวันนี้ พ่อก็ได้เช่าที่ดินเพื่อทำนาอยู่...” (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559)

สำหรับ “ด้านที่อยู่อาศัย” พบว่า ลักษณะที่อยู่อาศัยของครัวเรือนแรงงาน
ชานเมืองมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ทั้งที่เป็นบ้านปูนชั้นเดียว บ้านไม้สองชั้น บ้านครึ่งปูน
ครึ่งไม้ มีการแบ่งห้องเพื่อสำหรับการพักอาศัยและต้อนรับแขก เมื่อผู้วิจัยสอบถามถึง
ความมั่นคงปลอดภัยของที่อยู่อาศัย พบว่า หัวหน้าครัวเรือนประเมินที่อยู่อาศัยของตนเอง
อยู่ในระดับที่ดี เพราะว่าครัวเรือนแรงงานชานเมืองได้มีการปรับปรุงและต่อเติมบ้าน
เพื่อให้เกิดความปลอดภัยอยู่ตลอดเวลาถ้ามีโอกาสและทรัพย์สินเพียงพอ ในด้าน “ทรัพย์สิน”
ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองมีไว้ครอบครอง ประกอบด้วย รถยนต์ รถจักรยานยนต์
รถจักรยาน เครื่องสูบน้ำ ทองคำ โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น เครื่องซักผ้า ฯลฯ ถือได้ว่า
มีความมั่นคงในด้านทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังมีการถือครองสัตว์เลี้ยงเพื่อจำหน่ายในช่วงเวลา
ที่ต้องการใช้จ่ายเงินในครัวเรือน

2. ทูตทางการเงิน เป็นอีกหนึ่งผลกระทบที่ส่งผลทั้งด้านบวกและด้านลบ
เมื่อพิจารณาทรัพยากรในการดำรงชีพของครัวเรือนแรงงานชานเมืองทั้ง 3 แห่ง ในประเด็น
“ความหลากหลายของรายได้” พบว่า ครัวเรือนแรงงานมีความหลากหลายของแหล่งรายได้
“หลายขา” สมาชิกในครัวเรือนไม่ได้มีแหล่งรายได้เพียงจากการทำนาแต่เพียงอย่างเดียว
อย่างเช่นในอดีต (ทั้งนี้สะท้อนจากการประกอบอาชีพของสมาชิกในครัวเรือนที่กล่าวมา
ในส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรมเมือง) ในส่วนการเข้าถึง “แหล่งเงินกู้” ของครัวเรือน
แรงงานชานเมือง พบว่า ครัวเรือนมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ทั้งรูปแบบ
เงินกู้ในระบบและเงินกู้นอกระบบแต่ไม่สามารถกำหนดดอกเบี้ยได้เองและถูกเอาเปรียบ
จากนายทุน นอกจากนี้ครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง ยังเข้าถึงแหล่งเงินกู้
ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนซึ่งเป็นสวัสดิการของชุมชน ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มออมทรัพย์
ส่วนใหญ่แล้วครัวเรือนเลือกกู้เงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตร ใช้จ่ายภายในครัวเรือน
การศึกษา ประกอบธุรกิจ โดยครัวเรือนแรงงานชานเมืองมองตัวเองว่าเป็นผู้ “เลือกที่จะกู้”
ซึ่งการเข้าถึงแหล่งเงินกู้ถือว่าเป็นโอกาสให้ครัวเรือนมีแหล่งทุนเพิ่มขึ้นในการดำรงชีพ
ดังสะท้อนจากคำกล่าวของนางน้อย (นามสมมุติ) อายุ 52 ปี เล่าให้ฟังว่า

“...ครัวเรือนของแม่ก็ต้องกู้มีเท่าไรก็ต้องกู้ มีที่หนาก็หมด สาเหตุที่ต้องกู้เงินนั้นคือ อยากรู้ลูกเรียนหนังสือ เพราะพ่อของเขาได้เสียไปตั้งแต่อยู่ ม.3 ลูกสาวอยากเรียนก็เลยให้ลูกกู้ทุนเรียน ไม่อย่างนั้นก็ไม่ได้เรียน ...” (สัมภาษณ์วันที่ 27 ธันวาคม 2559)

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ครัวเรือนแรงงานชนเมืองขอนแก่น มองเรื่องการกู้เงิน ถือเป็นโอกาสในการสร้างความมั่นคงในครัวเรือนมีการแปลงทุนทางการเงินไปอยู่ในรูปแบบอื่น เช่น ไปสู่รูปแบบการศึกษาของบุตร การลงทุนในการประกอบอาชีพของคนในครัวเรือน เป็นต้น ถึงแม้ว่าครัวเรือนแรงงานชนเมืองขอนแก่นจะเป็นผู้เลือกที่จะกู้ แต่ทว่าในด้าน “การออม” ของครัวเรือนยังมีการออมทรัพย์สินผ่านธนาคารพาณิชย์ ออมทรัพย์ผ่านกองทุนในชุมชน ออมทรัพย์ไว้กับตัวเอง เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้จ่ายในช่วงจำเป็นอีกด้วย

3. ทุนมนุษย์ เป็นประเด็นที่สำคัญต่อครัวเรือนแรงงานชนเมืองขอนแก่น ทั้ง 3 แห่ง ที่ได้รับผลจากการกลายเป็นเมืองขอนแก่น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึง “กำลังแรงงาน” ของครัวเรือนแรงงานชนเมืองมีลักษณะที่แปรผันตามกับจำนวนสมาชิกในครัวเรือน เมื่อจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นจำนวนแรงงานก็จะเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน โดยการสัมภาษณ์ครัวเรือนเป้าหมายทั้ง 15 ครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิก 7 คน จะมีกำลังแรงงานในครัวเรือนทั้งหมด 5 ราย ซึ่งถือได้ว่ากำลังแรงงานเป็นตัวแปรอีกตัวหนึ่ง ที่ช่วยสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ ในส่วน “ทักษะอาชีพ” ของครัวเรือนแรงงานมีลักษณะ 2 ลักษณะ กล่าวคือ การฝึกทักษะอาชีพโดยการเรียนรู้จากภายใน คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษที่ได้ทำกันมาตั้งแต่ช้านาน ได้แก่ วิธีการทำอาหาร การทำเกษตร และงานช่างฝีมือ (ช่างก่อสร้าง) สำหรับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากการฝึกทักษะอาชีพจากการปฏิบัติภายนอก คือ การได้ฝึกฝนและเรียนรู้จากการเล่าเรียน การช่วยเหลือและส่งเสริมจากภาครัฐ และการส่งเสริมภาคธุรกิจ ดังสะท้อนจากคำกล่าวของนายบุญหนา (นามสมมุติ) อายุ 66 ปี เล่าให้ฟังว่า

“...ในสมัยเป็นเด็กก็ทำนา ไปทำนาทุกวันไม่ต้องให้สอนเราก็อำนาจตัวเอง พอโตขึ้นมาหน่อยก็ไปทำงานก่อสร้างกับพ่อ ตอนแรกก็เป็นกรรมกร ช่วยพ่อ แต่พ่อได้จับโนน จับนั้นช่วยพ่อทุกวัน เราก็อำนาจตัวเองและ ได้เป็นช่างก่อสร้างโดยที่ไม่ต้องไปเรียนที่ไหน ดูจากพ่อแล้วก็มาฝึกเอา ส่วนลูกเขยเขาก็ไปเรียนวิชาทำกาแฟ ตอนแรกไปทำงานที่ชลบุรี หลังจากนั้นก็กลับมาเรียน จ่ายค่าเรียนไป 60,000 บาท เขาจะสอน ให้ทุกอย่างทั้งเรื่องสูตรกาแฟ การทำรายรับ รายจ่าย พร้อมให้คำแนะนำ ในการจัดตั้งร้านด้วย ค่าเรียนก็แพงก็ถือเอาชะว่าเป็นลงทุนไป ...” (สัมภาษณ์ วันที่ 11 ธันวาคม 2559)

เมื่อพิจารณาต่อไปในประเด็น “การพัฒนาความรู้” ของครัวเรือนแรงงาน ชานเมืองขอนแก่น ได้มีการพัฒนาทักษะจากสถานที่ทำงานในการฝึกอบรม และมี หน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาช่วยเหลือ รวมถึงการพัฒนาด้วยตนเองผ่านประสบการณ์ การทำงาน ในด้าน “สุขภาพการเจ็บป่วย” ของสมาชิกในครัวเรือนป่วยเป็นโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคเครียด การรักษาส่วนใหญ่เลือกไปรักษาที่โรงพยาบาล สำหรับ โรคเจ็บป่วยเล็กน้อยครัวเรือนแรงงานเลือกที่จะไปรักษาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และคลินิกเอกชน สำหรับ “เหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นในครัวเรือนแรงงาน” ในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา เป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นนั้น ได้แก่ ด้านสุขภาพ ปัญหาด้านการเกษตร และปัญหาด้านอาชญากรรม ซึ่งพื้นที่ชานเมืองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว มีการเคลื่อนย้ายของประชากรในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดความหลากหลาย ของจำนวนประชากร บางครั้งทำให้เกิดความเสี่ยงต่อตนเองและทรัพย์สินของครัวเรือน เห็นได้ว่าพื้นที่ชานเมืองยังพบปัญหาเรื่องความเสี่ยงอันตรายจากบุคคลภายนอกและ ไม่ได้เป็นพื้นที่ชนบทที่มีความดีงามในการดำเนินชีวิตอีกต่อไป

4. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ จากการกลายเป็นเมืองได้ส่งผลกระทบต่อครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่นในด้านการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มจาก “ทรัพยากรดิน” พื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 พื้นที่ยังใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อทำนาปลูกข้าวเช่นเดิม ใช้เลี้ยงสัตว์และใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ “ทรัพยากรน้ำ”

ของครัวเรือนแรงงานชานเมือง สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ชานเมืองบ้านเปิดที่ครัวเรือนสามารถเข้าไปหาอยู่หากินในบึงกี้ และครัวเรือนชานเมืองบ้านสำราญที่สามารถไปหาอยู่หากินตามห้วยสำราญและหนองใหญ่ ได้เช่นกัน ขึ้นอยู่กับว่าครัวเรือนไหนจะไปใช้ประโยชน์มากน้อยเพียงใด แต่ทว่าพื้นที่ชานเมืองบ้านเลิงเปื่อยมีทรัพยากรน้ำคือหนองอีเลิง และลำห้วยพระคือ ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เนื่องจากประมาณ 10 ปี ที่ผ่านมาแหล่งน้ำได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียลงในแหล่งน้ำเพราะเป็นพื้นที่รองรับน้ำจากเทศบาลนครขอนแก่น ถึงแม้ว่าการวัดคุณภาพน้ำจะเป็นปกติ แต่ทว่าครัวเรือนแรงงานชานเมืองเลือกที่จะไม่ใช้ประโยชน์จากการหาอยู่หากิน ชาวบ้านจึงเลือกใช้น้ำเพื่อปลูกผักเพียงเท่านั้น หรือบางครัวเรือนไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ดังสะท้อนจากการสนทนากลุ่มย่อยของชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

“...ช่วงปี พ.ศ. 2549 แหล่งน้ำหนองเลิงเปื่อยและลำห้วยพระคือ เกิดน้ำเสีย จากการปล่อยน้ำเสียมาจากเทศบาลเมืองขอนแก่น ครัวเรือนไม่สามารถจับสัตว์น้ำมาประกอบอาหารได้เนื่องจากในท้องปลามีกลิ่นเหม็นคราบน้ำมันเครื่อง...” (สนทนากลุ่มย่อย วันที่ 11 พฤษภาคม 2559)

นอกจากนี้แหล่งน้ำยังส่งผลกระทบต่อปัญหาด้านสุขภาพของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่น เนื่องจากน้ำกักเก็บทำให้เป็นผลอึกเสบหายากเนื่องจากมีสารเคมีปนเปื้อนอยู่ในน้ำ สำหรับ “ทรัพยากรป่าไม้” พบว่า ทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นป่าชุมชนนั้นมีน้อยมาก แต่ทว่าครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง ยังสามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากินของครัวเรือนแรงงาน เช่น การหาของป่า หาสัตว์ป่า ครัวเรือนแรงงานชานเมืองสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในทางอ้อมได้ กล่าวคือสามารถใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อปฏิบัติธรรม ทำจิตใจให้ผ่องใสถือได้ว่าเป็นการใช้ประโยชน์อีกทางเลือกหนึ่งของคนในพื้นที่ชานเมือง

5. ทูตทางสังคมและวัฒนธรรม การกลายเป็นเมืองได้ส่งผลกระทบต่อ “การมีตำแหน่งในชุมชน” ของครัวเรือนแรงงานชานเมืองส่วนใหญ่แล้วให้ความสำคัญต่อการมีตำแหน่งในชุมชน เพราะการเป็นผู้นำชุมชนได้สร้างความน่าเชื่อถือของคนในชุมชน และผู้นำชุมชนยังมีจิตใจที่เป็นอาสาที่เข้ามาทำงานเพื่อส่วนร่วม นอกจากนี้การได้เข้ามาเป็นผู้นำชุมชนสามารถเพิ่มโอกาสในการพัฒนาตนเองให้สูงขึ้น มีองค์ความรู้ใหม่ในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามก็ดียังพบว่า การเข้ามาทำงานเป็นผู้นำและมีตำแหน่งในชุมชน ทำให้เสียโอกาสในการทำงานเพื่อครัวเรือนของตนเองด้วย นอกจากนี้การกลายเป็นเมืองในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นยังเพิ่มโอกาสให้ขึ้นมาเป็นผู้นำชุมชน ทั้งด้านการบริหารและการปกครองซึ่งผู้หญิงมีความยืดหยุ่นในการเป็นผู้นำลดแรงปะทะในการทำงาน

ในส่วนความสัมพันธ์ของครัวเรือนที่มีต่อชุมชนและนอกชุมชนของครัวเรือนแรงงานชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 พื้นที่ พบว่า มีลักษณะความสัมพันธ์อยู่ทั้งหมด 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรกเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย ทั้ง 3 พื้นที่ต่างสะท้อนจุดเด่นในด้านความสัมพันธ์ในระบบเครือข่ายที่เข้มแข็งมีการพบปะสนทนากันอยู่เป็นประจำ ลักษณะที่สองเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนในชุมชน ถึงแม้ว่าการ “ไปมาหาสู่กัน” จะลดน้อยลง แต่ทว่าเมื่อมีกิจกรรมหรืองานบุญประเพณีเกิดขึ้นในชุมชน ทุกครัวเรือนต่างเข้ามาช่วยกันโดยไม่มีการแบ่งชนชั้นในหมู่บ้านซึ่งถือว่าทูตทางสังคมในด้านนี้ยังคงอยู่ไม่สูญหายไป สุดท้ายคือ “ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน” การปฏิสัมพันธ์กับคนนอกชุมชนส่วนใหญ่ครัวเรือนแรงงานชานเมืองเน้นการติดต่อธุรกิจ และติดต่อราชการเท่านั้น ส่วนการติดต่อกับเครือข่ายที่อยู่นอกหมู่บ้าน หรืออยู่ต่างจังหวัดจะมีการติดต่อกันนานๆ ครั้ง น้อยมากที่จะเดินทางไปเยี่ยมยามถามข่าวกัน เนื่องจากต่างคนต่างมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่างต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือน ในกรณีที่จะเดินทางไปเยี่ยมยามถามข่าวกันนั้นต้องเป็นช่วงบุญประเพณีเท่านั้นที่จะสามารถไปได้

สรุปและอภิปรายผล

ลักษณะการเปลี่ยนของชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่งมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงอยู่ 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) การเปลี่ยนแปลงของชานเมืองด้านกายภาพ ได้แก่ การขยายตัว

ของพื้นที่ถนนในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น โดยมีถนนหลักตัดผ่านพื้นที่ชานเมืองมีถนนมิตรภาพ ถนนศรีจันทร์ ถนนมะลิวัลย์ ถนนขอนแก่นยาง - ตลาด และถนนเลียบเมืองขอนแก่น ส่งผลทำให้เกิดการสร้างที่อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้างตามแนวถนนในรูปแบบหมู่บ้านจัดสรร บริษัท และโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และขนาดย่อยในพื้นที่ชานเมือง นอกจากนี้ตามแนวถนนหลักยังมีการขยายตัวในรูปแบบพื้นที่ทางเศรษฐกิจของชานเมืองใหม่เกิดขึ้น เช่น ตลาดชุมชนบ้านสำราญ และถนนคนเดินบ้านเลิงเปือย ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฌานิกา สุขวัฒน์วิจิตร (2546) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะการขยายตัวของชานเมืองของจังหวัดนันทบุรี พื้นที่อำเภอปากเกร็ดช่วงปี พ.ศ. 2539 เริ่มมีการกระจายตัวของเมืองโดยที่มีลักษณะการกระจายตัวของครัวเรือนทางด้านตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงระยะแรก แต่ในปัจจุบันการกระจายตัวของเมืองและชานเมืองมีทิศทางที่ไม่เป็นระเบียบขยายตัวตามถนนที่ตัดผ่าน มีปัจจัยจากถนนสายหลักคือ ถนนติวานนท์ และถนนแจ้งวัฒนะ การใช้ประโยชน์จากที่ดินเปลี่ยนไปจากเดิม ได้สร้างบ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ คนในพื้นที่อำเภอปากเกร็ดทำการเกษตรลดน้อยลง และปนัดดา พาณิชยพันธ์ (2554) ได้อธิบายรูปแบบการขยายตัวของพื้นที่ชานเมืองซึ่งอยู่ห่างจากเมืองประมาณ 8 - 9 กิโลเมตร มีรูปแบบการขยายตัวอย่างไร้ระเบียบและไม่มีการควบคุมส่วนใหญ่ขยายตัวตามแนวถนนมีการเชื่อมต่อระหว่างเมืองกับชนบทโดยผ่านโครงสร้างพื้นฐานที่ 2) การเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรมของพื้นที่ชานเมือง พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินของพื้นที่ชานเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง จากอดีตพื้นที่ชานเมืองดังกล่าวได้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการทำเกษตร เลี้ยงสัตว์ และเป็นพื้นที่สาธารณะหลังฤดูการเก็บเกี่ยว แต่ทว่าปัจจุบันชาวบ้านได้แบ่งขายที่ดินให้แก่นายทุนเพื่อเก็งกำไรและสร้างเป็นหมู่บ้านจัดสรรส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนและพื้นที่เริ่มสูญหายไป นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในชุมชนเริ่มลดน้อยลงเนื่องจากครัวเรือนใช้ชีวิตตามวิถีที่เร่งรีบและค่าใช้จ่ายสำหรับบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้น หากแต่ว่าการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ชานเมืองได้สร้างโอกาสให้แก่ครัวเรือนแรงงานให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ Thongyou, Sosamphanh, Chamaratana, and Phongsiri (2014) ที่ได้อธิบายถึงการรับรู้ผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองขอนแก่น การเพิ่มโอกาสในการมีงานทำที่หลากหลายของครัวเรือนแรงงานชานเมืองทำให้สามารถ

เข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ทุนในการดำรงชีพได้แตกต่างกันทั้งผลกระทบด้านลบ และผลกระทบด้านบวก

ผลกระทบการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงาน خانเมือง ขอนแก่น ทั้ง 3 แห่ง ได้มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดจากการขยายตัวของเมืองทำให้พื้นที่ خانเมือง ได้รับผลกระทบ ดังนี้ 1) ทุนทางวัตถุของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองขอนแก่น พบว่า การถือครองที่ดินทำกินของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองมีจำนวนมากที่สุดเพียง 9 ไร่เท่านั้น ส่วนใหญ่ครัวเรือนใช้ที่ดินสำหรับทำนาปี บางพื้นที่มีคลองชลประทานแต่ไม่สามารถใช้น้ำได้ เนื่องจากคลองชลประทานชำรุด ครัวเรือนเลือกขายที่ดินทำกินของตนเอง แล้วไปเช่าที่ดิน เพื่อทำกินต่อ ในส่วนที่อยู่อาศัยของครัวเรือนมีความมั่นคงปลอดภัยเนื่องจากมีการปรับปรุง และต่อเติมให้มีความแข็งแรงอยู่อย่างตลอด สำหรับการครอบครองทรัพย์สิน ประกอบด้วย รถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน เครื่องสูบน้ำ ทองคำ โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น เครื่องซักผ้า ฯลฯ ถือได้ว่ามีความมั่นคงในด้านทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังมีการถือครอง สัตว์เลี้ยงเพื่อจำหน่ายในช่วงเวลาที่ครัวเรือนต้องการใช้จ่ายเงิน 2) ทุนทางการเงินของ ครัวเรือนแรงงาน خانเมือง พบว่า ครัวเรือนมีแหล่งรายได้จากการประกอบอาชีพที่หลากหลาย สมาชิกในครัวเรือนมีอาชีพที่แตกต่างกันไม่ได้ประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว ด้านการเข้าถึง แหล่งเงินกู้มีทั้งในรูปแบบเงินกู้นอกระบบ และเงินกู้ในระบบ นอกจากนี้ครัวเรือนแรงงาน ยังเข้าถึงแหล่งเงินกู้ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ของสวัสดิการชุมชน เหตุผลในการกู้ยืมเงินของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองนั้น กู้เพื่อนำเงิน มาลงทุนประกอบอาชีพ ใช้จ่ายในครัวเรือน และการศึกษา ครัวเรือนแรงงานสามารถเข้าถึง แหล่งเงินกู้ได้ในทันทีใช้ค่าว่าเป็นผู้ “เลือกที่จะกู้” ถึงแม้ว่าครัวเรือนเลือกที่จะกู้เงิน เป็นส่วนใหญ่ หากแต่ว่าครัวเรือนได้มีการออมทรัพย์เพื่อสำรองจ่ายในช่วงเวลาที่จำเป็น ทั้งออมผ่านธนาคาร และกองทุนในชุมชนของตนเอง 3) ทุนมนุษย์ของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง มีการเข้าถึงและครอบครองของกำลังแรงงานที่มีความผันแปร ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน กล่าวคือเมื่อครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกมากจะมีกำลังแรงงาน ที่สามารถช่วยงานได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการฝึกทักษะอาชีพโดยการเรียนรู้จากภายใน คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษที่ได้ทำกันมาตั้งแต่ช้านาน ได้แก่ วิถีการหาอยู่ หากิน การทำการเกษตร และงานช่างฝีมือ รวมไปถึงการฝึกทักษะอาชีพจากการปฏิบัติ

ภายนอก สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทรพร ศรีพรหม (2552) มองว่าครัวเรือนมีทักษะความรู้ ภูมิปัญญา ผ่านการสืบทอดจากบรรพบุรุษของตนเองและผ่านประสบการณ์ของตนเองในด้านการพัฒนาทักษะอาชีพส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่ตนเองสังกัด และหน่วยงานจากภาครัฐ ในด้านสุขภาพของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรคไม่ติดต่อ สามารถเข้าถึงการรักษาพยาบาลทั้งรัฐและเอกชน สำหรับเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ خانเมืองได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านการเกษตร และด้านอาชญากรรม

4) ทูทางทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ خانเมืองขอนแก่นทั้ง 3 แห่ง พบว่า ครัวเรือนสามารถเข้าถึงใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนเองสำหรับการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ด้านทรัพยากรน้ำในพื้นที่ خانเมืองบ้านเลิงเปือยคือหนองอีเลิง และห้วยพระคือ ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เนื่องจากประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาแหล่งน้ำได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียลงในแหล่งน้ำเพราะเป็นพื้นที่รองรับน้ำจากเทศบาลนครขอนแก่น ซึ่งสอดคล้องกับ Phuttharak และ Dhiravisit (2014) ที่สะท้อนผลกระทบด้านทรัพยากรน้ำของเมืองอุดรธานีต่อการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของคนเมืองที่ส่งผลกระทบให้เกิดน้ำเสีย และการสร้างสิ่งปลูกสร้างขวางทิศทางไหลของน้ำทำให้น้ำไหลไม่เป็นอิสระ

5) ทูทางสังคมและวัฒนธรรม ครัวเรือนแรงงาน خانเมืองขอนแก่นให้ความสำคัญต่อการเป็นผู้นำ เพิ่มโอกาสในการพัฒนาตนเอง และเพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามาเป็นผู้นำในชุมชนมากขึ้น สอดคล้องกับ Thongyou, Sosamphanh, Chamaratana และ Phongsiri (2014) อธิบายถึงการกลายเป็นเมืองของเมืองขอนแก่นส่งผลกระทบทางด้านบวกที่ให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงและมีบทบาททางการเมืองเพิ่มมากขึ้น สำหรับความสัมพันธ์ในชุมชนถึงแม้ว่าจะลดลงแต่ทว่ามีการไปมาหาสู่กันอยู่บ้างในช่วงเทศกาลงานบุญสำคัญ ส่วนความสัมพันธ์ภายนอกชุมชนส่วนใหญ่ครัวเรือนแรงงาน خانเมืองเน้นการติดต่อธุรกิจ และติดต่อราชการเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองส่งผลต่อการเข้าถึงและการครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงาน خانเมืองขอนแก่นทั้งด้านบวกและด้านลบ ผลกระทบด้านบวก ได้แก่ ด้านที่อยู่อาศัยที่มั่นคงถาวร

ด้านการครอบครองทรัพย์สิน ด้านการเข้าถึงแหล่งทุนและการออมทรัพย์ที่หลากหลาย ด้านกำลังแรงงานและการสนับสนุนพัฒนาทักษะ ด้านผู้หญิงมีโอกาสด้านการเมือง สำหรับผลกระทบด้านลบ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การสูญเสียที่ดินทำกิน ด้านแหล่งเงินทุนในระบบที่ครัวเรือนไม่มีสิทธิกำหนดอัตราดอกเบี้ย ด้านอาชญากรรมที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะน้ำเสีย ด้านความสัมพันธ์ภายนอกชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป

จากประเด็นข้อมูลสำคัญดังกล่าวมาข้างต้น จึงทำให้เกิดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น 1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายและประกาศเขตพื้นที่ผังเมืองรวมให้มีความครอบคลุมในพื้นที่ชานเมืองที่มีพื้นที่ติดต่อเทศบาลนครขอนแก่น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างมีรูปแบบและมีทิศทาง 2) เทศบาลนครขอนแก่นมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำเสียก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำ ติดตามผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชานเมืองและพื้นที่ปลายน้ำที่ส่งจากเทศบาล และปรับปรุงคลองชลประทานที่ชำรุดเพื่อให้ครัวเรือนแรงงานชานเมืองสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่ 3) เทศบาลตำบลบ้านเป็ด เทศบาลตำบลพระลับ และเทศบาลตำบลสารายุสงเสริมกลุ่มกองทุนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อเป็นทางเลือกในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชุมชนเอง 4) มีกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและภายนอกชุมชนเพื่อเฝ้าระวังอาชญากรรมในพื้นที่ชานเมืองขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

- คำจันทร์ ปัญญาทอง. (2555). **วิถียังชีพของชนเผ่าขมุในแขวนบ่อแก้วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชญาณิช กฤตสุทธาชีวะ. (2556). **ข่าวประชาสัมพันธ์** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <https://www.sei-international.org/mediamanager/documents/News/Press-releases>. [2558, กรกฎาคม 16].

- ชาย โปธิสิตา. (2547). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ** (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม : สำนักพิมพ์สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณานิกา สุขวัฒนวิจิตร. (2546). **วิวัฒนาการเมืองและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ของเทศบาลปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี**. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภูมิศาสตร์การวางแผนการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ดารณี บัญชรเทวกุล. (2551). **กระบวนการกลายเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศที่กำลังพัฒนา** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2549). ความอยู่ดีมีสุข : แนวคิดและประเด็นการศึกษาวิจัย. **วารสารคณะมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 23(2), 1 - 31.**
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง และวีระยุทธ โพธิ์ถาวร. (2558). “โครงการศึกษาศักยภาพของคนเมืองในการรับมือกับภัยพิบัติ : กรณีศึกษาชุมชนคลองหวัะ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. **กรณีศึกษา : งานวิจัยในไทยด้านการรับมือของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ Urban Climate Resilience Research, 1(1), 2 - 1.**
- ปฐม ทรัพย์เจริญ. (2553). **สังคมวิทยาเมือง** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปนัดดา พาณิชยพันธ์. (2554). **พัฒนาการของโครงข่ายการขนส่งและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตชานเมือง : กรณีศึกษาชานเมืองเชียงใหม่ - แม่โจ้**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). **มนทัศน์การดำรงชีพ** (พิมพ์ครั้งที่ 1). เชียงใหม่ : พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์.
- พัฒนพงษ์ ธงหาร. (2558). **ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยชาวอีสานภายใต้เกษตรพันธสัญญา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ภัทรพร ศรีพรหม. (2552). **ความอยู่ดีมีสุขและสินทรัพย์ทุนในชุมชนชนบท : กรณีหมู่บ้านท่า ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด และหมู่บ้านดง ตำบลพังแดง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มนต์ชัย ผ่องศิริ. (2558). **ไทยพลัดถิ่นคืนถิ่นกับยุทธศาสตร์การดำรงชีพอย่างยั่งยืน**. ขอนแก่น : ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2556). **กระบวนการกลายเป็นเมืองในประเทศไทย Urbanization in Thailand**. (ม.ป.พ).
- Department of International Development-DFID. (1999). **Sustainable livelihoods guidance sheets**. United Kingdom : DFID Publishing.
- Phuttharak, T. (2015). **Urbanization and Urban Development of Rapid Growth : Udon Thani**. Doctor of Philosophy Thesis in Development Science. Graduate School. Khon Kean University.
- Phuttharak, T and Dhiravisit, A. (2014). Rapid Urbanization-Its Impact on Sustainable Development : A Case Study of Udon Thani, Thailand. **Asian Social Science**, 10(22), 70 - 79.
- Piorr, A. (2011). **Peri-urbanisation in Europe: Towards a European Policy to Sustain Urban-Rural Future**. Berlin : H.Heenemann.
- Roberts, B and Kanaley, T. (2006). **Urbanization and Sustainability in Asia Case Studies of Good Practice**. Philippines : Asian Development Bank.
- Sheng, Y. (2013). **Urban Challenges in South-East Asia**. (n.p.).
- Thongyou, Sosamphanh, Chamaratana, Phongsiri. (2014). Perception on Urbanization Impact on the Hinterlands : A Study of Khon Kaen City. **Asian Social Science**, 10(11), 33 - 41.

- United Nations. (2015). **World Urbanization Prospects : The 2014 Revision.**
United State of America : New York.
- United Nations Human Settlements Program me (UN-Habitat). (2012).
**Sustainable Urbanization in Asia : A Sourcebook for Local
Governments.** Kenya : Nairobi.
- Zhang, X. (2016). The trends, promises and challenges of urbanization in
the world. **Habitat International**, 54(2016), 241 - 252.

